

УДК 330.101.54

DOI: 10.30857/2786-5398.2024.3.5

Андрій О. Золковер, Дмитро І. Коваленко
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
**ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА: ЗАГРОЗИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ І ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ**

Тіньова економіка являє собою значну загрозу для національної фінансової системи України. Це економічна діяльність, яка прихована від суспільства та держави, не контролюється та не враховується державними органами. Основною метою даного дослідження є аналіз тіньової економіки як загрози для національної фінансової системи України. Метою дослідження є виявлення основних причин і наслідків тіньової економіки, оцінка її впливу на макроекономічні показники та розробка рекомендацій щодо зниження рівня тінізації економіки. У дослідженні використано методи аналізу офіційних статистичних даних Міністерства фінансів України та Національного Банку України. Застосовано економетричні моделі для оцінки впливу тіньової економіки на макроекономічні показники. Визначено методи оцінки рівня тіньової економіки, такі як: витрати домашніх господарств, метод споживання електроенергії, метод ОСТ, збитковість підприємств та монетарний, які використовуються для аналізу різних аспектів тіньової діяльності. Дослідження виявило, що тіньова економіка безпосередньо впливає на втрату державних доходів, бюджетний дефіцит та державний борг. Недоотримання податкових надходжень, спричинене тіньовою економікою, призводить до зростання бюджетного дефіциту та державного боргу. Тіньова економіка також створює проблеми для банківської системи та кредитування, ускладнюючи моніторинг грошових потоків та кредитних ризиків. Крім того, значна частка економічної активності, що не відображається в офіційних статистичних даних, ускладнює проведення ефективної монетарної політики, що впливає на рівень інфляції. Для ефективної боротьби з тіньовою економікою необхідно застосовувати макроекономічні фінансові інструменти, такі як: реформування податкової системи, використання сучасних технологій, підвищення прозорості роботи державних органів, здійснення ефективної монетарної політики та стимулювання інвестицій. Ці заходи сприятимуть зниженню рівня тіньової економіки, зміцненню національної фінансової системи та забезпеченню стабільного економічного розвитку країни. Лише спільними зусиллями держави, бізнесу та громадянського суспільства можна досягти значних успіхів у боротьбі з причинами тінізації економіки.

Ключові слова: фінансова система; тіньова економіка; фінансова стійкість; інтегральний показник; економетрична модель; фінансові інструменти.

Andrii O. Zolkover, Dmytro I. Kovalenko
Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine
**SHADOW ECONOMY: THREATS TO THE NATIONAL FINANCIAL
SYSTEM AND WAYS TO SOLUTION**

The shadow economy represents a significant threat to the national financial system of Ukraine. This is an economic activity that is hidden from society and the state, is not controlled and is not taken into account by state authorities. The main goal of this study is to analyze the shadow economy as a threat to the national financial system of Ukraine and to determine effective ways to overcome it. The purpose of the study is to identify the main causes and consequences of the shadow economy, assess its impact on macroeconomic indicators, and develop recommendations for reducing the level of shadow economy. The research uses methods of analysis of official statistical data of the Ministry of Finance of Ukraine and the National Bank of Ukraine.

Econometric models are used to assess the impact of the shadow economy on macroeconomic indicators. Certain methods of assessing the level of the shadow economy, such as household expenditure, the electrical method, the unprofitability of enterprises and the monetary method, are used to analyze various aspects of the shadow activity. The study found that the shadow economy directly affects public revenue losses, budget deficits and public debt. The lack of tax revenues caused by the shadow economy leads to an increase in the budget deficit and public debt. The shadow economy also creates problems for the banking system and lending, making it difficult to monitor cash flows and credit risks. In addition, a significant share of economic activity, which is not reflected in official statistical data, makes it difficult to conduct an effective monetary policy, which affects the level of inflation. To effectively combat the shadow economy, it is necessary to apply macroeconomic financial instruments, such as reforming the tax system, using modern technologies, increasing the transparency of the work of state bodies, implementing an effective monetary policy, and stimulating investments. These measures will contribute to reducing the level of the shadow economy, strengthening the national financial system and ensuring stable economic development of the country. Only with the joint efforts of the state, business and civil society can significant success be achieved in the fight against the shadow economy.

Keywords: *financial system; shadow economy; financial stability; integral indicator; econometric model; financial instruments.*

Постановка проблеми. Тіньова економіка є однією з найбільших загроз для сталого економічного розвитку та фінансової стабільності держави. В Україні значна частина валового внутрішнього продукту (ВВП) формується в тіньовому секторі економіки, що призводить до великих втрат для державного бюджету, оскільки ухилення від сплати податків, нелегальна зайнятість, неофіційна торгівля та інші форми прихованої економічної діяльності створюють суттєві бар'єри для ефективного управління державними фінансами. Тіньова економіка спричиняє зростання соціальної нерівності, оскільки частина населення отримує доходи нелегально, уникаючи податків, тоді як інші громадяни змушені платити податки відповідно до законодавства, що підриває довіру до державних інституцій та знижує рівень соціальної справедливості. Тіньова економіка перешкоджає економічному зростанню, оскільки нелегальна діяльність не враховується в офіційній статистиці, що ускладнює планування та реалізацію економічної політики і звісно ж сама нестабільність правового поля та високий рівень корупції знижують інвестиційну привабливість країни, що перешкоджає притоку іноземних інвестицій. Дослідження негативних наслідків та загроз тіньової економіки для державних фінансів та шляхів їх подолання є надзвичайно важливим для розробки ефективної фіскальної політики, спрямованої на зменшення обсягів тіньової економічної діяльності та забезпечення сталого економічного розвитку України. Впровадження розроблених рекомендацій сприятиме підвищенню податкової дисципліни, зміцненню довіри до державних інституцій та покращенню фінансової стабільності країни.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. При вивченні феномену «тіньова економіка» необхідно зазначити, що недостатньо досліджено його методологічні основи. Як зазначає Ю. Біляк [1] складність феномену тіньової економіки, що виражається в різноманітні форм прояву, залученості суб'єктів, етапів господарської діяльності на регіональному рівні.

Ряд науковців досліджують поняття та методи оцінювання тіньової економіки. О. Дяченко [4] наводить огляд різних методів оцінювання тіньової економіки, включаючи монетарний метод, метод споживання електроенергії та метод збитковості підприємств. Дослідження проводилися в різних країнах, що дозволило отримати порівняльні дані та оцінити ефективність кожного методу. Дослідження, проведені В. Яп, Т. Сарміді, А. Шаарі,

Ф. Саїд [15], показують, що тіньова економіка значно впливає на державні фінанси, зменшуючи податкові надходження та збільшуючи бюджетний дефіцит. Ю. Янішин, Р. Дудяк, О.-В. Вовк [14] зазначають, що ухилення від сплати податків є основною причиною зниження податкових надходжень у країнах з високим рівнем тіньової економіки.

Л. Гаспаренене, Р. Ремейкієне, М. Хейккіла у своїй роботі «Оцінка впливу детермінант тіньової економіки: приклад України» [12] аналізують вплив тіньової економіки на банківську систему та кредитування. Вчені доводять, що тіньові операції ускладнюють моніторинг грошових потоків та кредитних ризиків. Це призводить до неправильного оцінювання ризиків банками і зростання кількості проблемних кредитів. С. Суворова, О. Кульганік [10] підкреслюють, що зниження довіри до банківської системи через тіньові операції впливає на рівень депозитів та фінансових ресурсів, доступних для кредитування. Огляд літератури показує, що тіньова економіка є серйозною загрозою для національної фінансової системи, впливаючи на податкові надходження, бюджетний дефіцит, державний борг, банківську систему та монетарну політику. Для ефективної боротьби з тіньовою економікою необхідно застосовувати комплексні макроекономічні фінансові інструменти.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження тіньової економіки як загрози для національної фінансової системи України та визначення ефективних шляхів її мінімізації. Дослідження спрямоване на виявлення основних причин і наслідків тіньової економіки, оцінку її впливу на макроекономічні показники та розробку рекомендацій щодо зниження рівня тінізації економіки.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Тіньова економіка (ТЕ) – це економічна діяльність, яка прихована від суспільства та держави, і не контролюється та не обліковується державою. Вона є складовою частиною неформальної економіки, але не охоплює її повністю, тому що не включає ті види діяльності, які не приховуються спеціально від суспільства і держави, наприклад, домашня або обшинна економіки. ТЕ включає в себе нелегальні, кримінальні види економіки, але не обмежується ними. ТЕ – це економічні взаємини суспільства, що розвиваються стихійно, в обхід існуючих державних законів та суспільних правил і саме традиційне розуміння сутності тіньової економіки будь-якої країни полягає в наступних трьох складових [2, с. 47–48]:

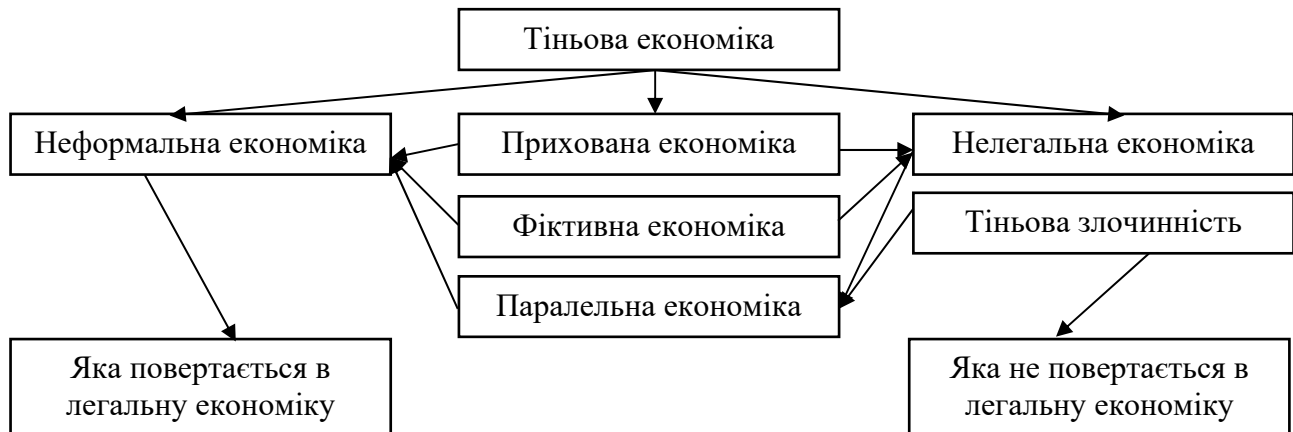
1) кримінальна або «чорна» економіка, до якої відносять виробництво та торгівлю зброєю, наркотиками, фальсифікованими ліками, сутенерство, шахрайство – всі ті види діяльності, наслідком яких є кримінальна відповідальність;

2) «сіра» економіка, що виникає при здійсненні підприємницької діяльності, пов'язаної з виробництвом товарів і послуг, частково або повністю прихованих від оподаткування;

3) «біла» або економіка «білих комірців» – сектор економіки, де нічого не виробляється, а здійснюється перерозподіл доходів, одержаних у формі «відкатів» та хабарів із попередніх двох секторів.

Недооцінка та ігнорування тіньових процесів у різних секторах економіки через відсутність регулярного моніторингу призвели до значних прорахунків в оцінці макроекономічних показників, що використовуються при реалізації багатьох сфер економічної політики. Без постійного та систематичного аналізу параметрів тіньової економіки неможливо ефективно керувати економічними процесами країни та її регіонів. Неправильна оцінка масштабів тіньової економіки та її критеріїв, які є факторами її зростання, може призвести до різних наслідків: помилок у розрахунках бюджету та відсутність податків, збільшення інфляції та державних витрат у різних галузях, помилок у плануванні необхідних коштів в економіці та оцінці ВВП, помилок у оцінці рівня безробіття, зайнятого населення та міграційної політики, помилок у визначенні заходів протидії

правоохоронними органами при економічних злочинах тощо [12]. Причини виникнення тіньової економіки можуть бути різними, але як основні фактори експерти виділяють такі: високі податки, низький рівень добробуту населення, надмірна тривалість робочого дня, високий рівень безробіття в суспільстві, неефективні дії держави в економіці (рис. 1).

Джерело: побудовано на основі [1, 13].

Рис. 1. Структура сучасної тіньової економіки країни

Сьогодні важливо мати загальну оцінку ступеня тіньової економіки. Доцільно дати низку оцінок визначенню рівня економічної активності та розвитку цієї галузі. Варто зазначити, що для протидії розвитку цього сектору необхідно розпочати боротьбу з причинами його породження, а не лише з наслідками. Збільшення кількості суб'єктів тіньової економіки є серйозною загрозою для економічної безпеки країни. Також під тіньовою економікою розуміють економічну діяльність, яка з різних причин не враховується в офіційній статистиці і, відповідно, її результат не включається до складу ВВП [9, с. 98].

Слід зазначити, що тіньова економіка виникає через прагнення уникнути вимірювання, тому ряд вчених використовують непрямі методи, дають можливість дати їй відносну оцінку. Розглянемо методи оцінки результатів тіньової економіки в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка провідних методів розрахунку рівня тіньової економіки країни

Метод	Оціночна характеристика
1. Витрати домашніх господарств, роздрібний товарообіг та послуги	Виявлення наявності перевищення споживчих грошових витрат домашніх господарств на товари та послуги над загальним обсягом продажів домашнім господарствам товарів і послуг усіма суб'єктами господарювання у реальному секторі економіки.
2. Метод споживання електроенергії	Порівняння рівня приросту внутрішнього споживання електроенергії з приростом ВВП. При цьому встановлюється припущення, що приріст внутрішнього споживання електроенергії має відповідати приросту реального ВВП. У випадку перевищення, рекомендується вважати, що електроенергія прямує на виробництво в тіньовій економіці.
3. Метод збитковості підприємств	Визначення граничних мінімальних та максимальних коефіцієнтів тіньової економіки як частини ВВП, у межах яких перебуває тіньова економіка. При цьому допускається припущення, що всі збиткові підприємства, за офіційною статистикою, фактично є прибутковими, і по суті рекомендується рахувати завищення обсягів тіньової економіки.

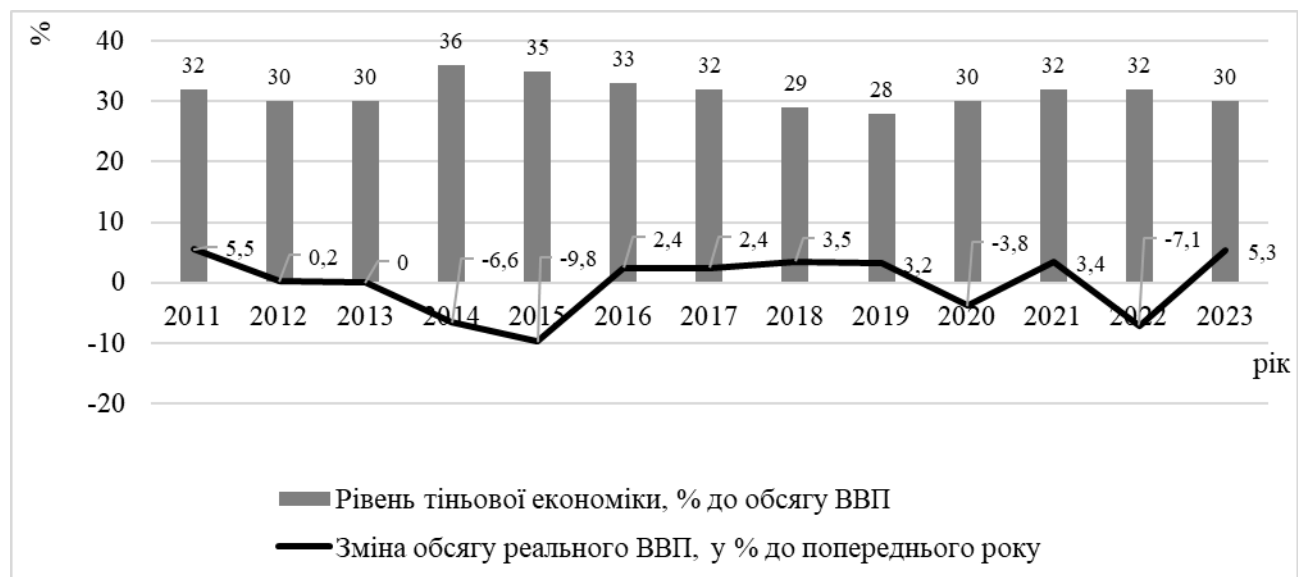
Продовження табл. 1

Метод	Оціночна характеристика
4. Монетарний метод	Визначення тенденцій зміни співвідношення обсягу готівки до банківських депозитів у аналізованому періоді до базисного періоду

Джерело: складено на основі [4, 8].

Динаміка рівнів тіньової економіки в Україні та її вплив на фінансовий сектор, які було розраховано за допомогою чотирьох методів, була різноманітною.

У передвоєнний період, за попередніми даними Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки у 2021 році склав 35,2% від обсягу офіційного ВВП, що на 2,2% вище, ніж показник 2020 року (рис. 2) [6].

Джерело: побудовано на основі [7].

Рис. 2. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) та темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до попереднього року)

Два традиційні методи, використані багатьма експертами для оцінки тіньової економіки України у 2023 році, а також застосовані Міністерством економіки України, зафіксували зростання її рівня порівняно з 2022 роком: метод споживання електроенергії – на 3,3% (до 29,7% від обсягу офіційного ВВП); монетарний метод – на 2,2% (до 36,3% від обсягу офіційного ВВП).

Два методи, розроблені вітчизняними науковцями з урахуванням специфіки тінзаційних процесів в Україні, показали зниження рівня тіньової економіки: метод «витрати населення – роздрібний товарооборот та послуги» – на 1,1% (до 24,2% від обсягу офіційного ВВП); метод збитковості підприємств – на 3,3% (до 25,3% від обсягу офіційного ВВП), що пояснюється адаптацією підприємств (які адекватно відреагували на виклики та стимули Уряду) до умов пандемії, і, як наслідок, поступовим покращенням фінансових результатів їх діяльності у звітному році; заміщенням традиційних каналів тіньової діяльності новими, які частково враховуються існуючими методами оцінки. У світлі офіційного звіту Мінекономіки України про тенденції тінзації за 2023 рік, згідно з прогнозами Міжнародного валютного фонду, рівень тіньової економіки від початку повномасштабного вторгнення наблизився до 44% від офіційного рівня ВВП [7]. Вплив

війни на Україну мав декілька наслідків для тіньової економіки, які відіграли ключову роль у формуванні передчасних прогнозів:

1) перебої в економічній діяльності: війна порушила економічні процеси, зокрема у східних регіонах України, які зазнали прямого впливу конфлікту, що спричинило падіння економічної активності в цілому, включаючи тіньовий сектор і роботу підприємств, особливо у неформальній сфері, ускладнилася через зростаючі ризики та невизначеність;

2) зростання корупції. Воєнні дії відкрили нові можливості для корупції, зокрема в зонах, що контролюються сепаратистами. Корупція, як важлива складова тіньової економіки, зросла через збільшення стимулів до корупційних дій, у тому числі контрабанди, вимагань та крадіжок;

3) підвищене використання готівки. Внаслідок війни спостерігалось зниження довіри до банківських установ та зменшення доступності банківських послуг у деяких регіонах, що спричинило зростання готівкових операцій, включно з тіньовими;

4) збільшення ризиків та невизначеності. Військові дії підвищили ризики та невизначеність для бізнесу в Україні, особливо для тіньового сектору, що призвело до зниження інвестицій та зміщення діяльності у бік більш короткострокових і менш ризикованих проєктів.

Аналіз загальних макроекономічних індикаторів України показав, що країна зіткнулася з низкою серйозних викликів, таких як війна, політична нестабільність та фінансові складнощі, зокрема під час пандемії COVID-19. Проте, незважаючи на ці виклики, українська економіка показала певний рівень стійкості, досягнутий за таких обставин [11].

Рівень інфляції за показником споживчих цін у відсотках – швидкі темпи інфляції можуть підірвати купівельну спроможність громадян, підвищувати рівень економічної невизначеності та спричиняти економічну нестабільність. Реальні відсоткові ставки мають значний вплив на боргові та інвестиційні стратегії, а високі відсоткові ставки можуть гальмувати позики та споживчі витрати, в той час як низькі ставки можуть їх стимулювати [5].

Виплата державного боргу та гарантованого державою боргу (у відсотках від експорту товарів, послуг та первинного доходу) – рівень держборгу має безпосередній вплив на фінансову стабільність країни. Високий рівень боргу може викликати занепокоєння щодо фінансової спроможності країни виконувати свої зобов'язання та підтримувати кредитний рейтинг, що негативно позначається на фінансовій стабільності. Стабільне та регулярне обслуговування державного боргу свідчить про надійність і відповідальність держави перед кредиторами. Запропонована економетрична модель дозволяє оцінити вплив ключових економічних показників на один із головних індикаторів фінансової стабільності. Економетрична модель матиме наступний вигляд:

$$Y = \alpha_0 + \alpha_1 \times SE + \alpha_2 \times R_{INF} + \alpha_3 \times R_i + \varphi, \quad (1)$$

де Y – рівень виплат державного та гарантованого державного боргу (% від експорту товарів, послуг та первинного доходу);

R_{INF} – індекс інфляції за показником споживчих цін (%);

R_i – рівень реальних ставок грошового відсотка (%);

SE – інтегральний показник рівня тіньової економіки (%);

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ – оціночні входні параметри економетричної моделі;

φ – стохастичний фактор економетричної моделі.

Для аналізу було використано актуальні дані з офіційних статистичних джерел Міністерства фінансів України та Національного Банку України (табл. 2).

Таблиця 2

Вихідні макрофінансові показники оцінки рівня тіньової економіки України
у період 2011–2023, %

Рік	Рівень виплат державного та гарантованого боргу	Показник інфляції споживчих цін	Реальна відсоткова ставка	Індикатор тіньової економіки
2011	3,02	14,22	2,01	37,23
2012	2,88	14,75	1,61	35,05
2013	3,81	8,30	10,03	35,26
2014	8,93	4,48	12,30	35,15
2015	5,74	16,54	1,63	35,57
2016	28,98	40,44	-12,77	36,30
2017	6,72	17,78	1,90	34,63
2018	8,29	22,98	-4,87	32,86
2019	7,55	16,01	3,25	32,03
2020	6,46	8,58	11,12	31,30
2021	9,78	10,71	3,77	30,47
2022	5,51	26,06	-9,79	29,74
2023	4,732	27,664	26	30

Джерело: сформовано на основі [6, 7].

Результати побудови запропонованої нами економетричної моделі за визначений період представлено на рис. 3.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	7.837287	6.342303	1.235716	0.2296
SE	-0.178993	0.173969	-1.028878	0.0147
INFL	0.286681	0.117738	0.434901	0.0235
IR	0.053060	0.089014	2.434901	0.5572
R-squared	0.237977	Mean dependent var	6.363979	
Adjusted R-squared	0.134065	S.D. dependent var	4.851193	
S.E. of regression	4.514308	Akaike info criterion	5.993019	
Sum squared resid	448.3375	Schwarz criterion	6.186572	
Log likelihood	-73.90925	Hannan-Quinn criter.	6.048755	
F-statistic	2.290175	Durbin-Watson stat	1.772051	
Prob(F-statistic)	0.106406			

Джерело: авторська розробка.

Рис. 3. Підсумки економетричного моделювання впливу тіньової економіки на стан фінансової системи України

Отже, за результатами впливу факторів на залежну змінну, отримано наступне рівняння регресії, де в дужках вказано значення t-статистики:

$$Y = 7,83 - 0,16 \times SE - 0,27 \times R_{inf} + 0,048 \times R_1 \quad (2)$$

Окремо розглянемо економічні інтерпретації для кожної із змінних:

SE (0,16) – як передбачалося, збільшення тіньової економіки негативно корелює з фінансовою стабільністю, адже зниження рівня тіньової діяльності на 16% сприяє зростанню виплат на 1%, що має значний вплив на фінансову стабільність;

R_{INFL} (0,27) – інфляція викликає ускладнення у виплатах державного боргу через знецінення валюти, таким чином, зростання інфляції на 27% може запобігти виплатам на рівні 1%;

R_i (0,48) – показник реальних відсоткових ставок має обмежений вплив у даній моделі, проте спостерігається позитивний зв'язок: збільшення відсоткових ставок на 4,0–4,8% може сприяти зростанню виплат по державному і гарантованому боргу на 1%.

Таким чином, всі розглянуті індикатори, включаючи ключовий – інтегральний показник рівня тіньової економіки, зумовлюють очікуваний та логічний вплив на економічний розвиток та фінансову стабільність країни. Тіньова економіка спричиняє втрати державних доходів, впливає на бюджетний дефіцит та державний борг, створює проблеми для банківської системи та кредитування, а також збільшує ризики для монетарної політики та інфляційні ефекти.

Наслідками тіньової економіки є:

1) втрата державних доходів. Тіньова економіка безпосередньо зменшує надходження до державного бюджету. Ухилення від сплати податків, нелегальна зайнятість та приховані доходи призводять до того, що держава недоотримує значні кошти, які могли б бути використані для фінансування соціальних програм, інфраструктурних проектів та інших важливих державних витрат. За оцінками експертів, частка тіньової економіки в Україні до 2026 р. може сягнути позначки 35–40% ВВП, що означає величезні втрати для бюджету [14], оскільки саме недоотримання податкових надходжень ускладнює можливості держави забезпечувати свої функції та виконувати зобов'язання перед громадянами;

2) вплив на бюджетний дефіцит та державний борг. Зниження податкових надходжень, спричинене тіньовою економікою, призводить до збільшення бюджетного дефіциту. Держава змушена шукати інші джерела фінансування своїх витрат, часто залучаючи зовнішні та внутрішні позики, що, у свою чергу, збільшує державний борг. Високий рівень державного боргу викликає занепокоєння щодо фінансової стабільності країни та її здатності своєчасно виконувати боргові зобов'язання, з іншого боку – зростання державного боргу також може негативно впливати на кредитний рейтинг країни, що робить залучення фінансування дорожчим та складнішим;

3) наслідки для банківської системи та кредитування. Тіньова економіка створює серйозні проблеми для банківської системи та кредитування. Нелегальні доходи та операції, які не проходять через офіційні фінансові установи, ускладнюють моніторинг грошових потоків та кредитних ризиків, що може призводити до неправильного оцінювання ризиків банками та зростання кількості проблемних кредитів. Крім того, зниження довіри до банківської системи через поширення тіньових операцій знижує рівень депозитів та інших фінансових ресурсів, доступних для кредитування. Як наслідок, підприємства, що працюють легально, стикаються з труднощами у доступі до кредитів, що обмежує їх розвиток та інвестиційні можливості [3];

4) ризики для монетарної політики та інфляційні ефекти. Тіньова економіка створює значні ризики для проведення ефективної монетарної політики. Велика частка економічної активності, що не відображається в офіційних статистичних даних, ускладнює оцінку реальної економічної ситуації та прийняття обґрунтованих рішень у сфері монетарної політики. Такі процеси можуть призводити до неправильного регулювання грошової маси та облікової ставки, що впливає на рівень інфляції. Тіньова економіка також сприяє поширенню нелегальних фінансових операцій, які можуть спричинити волатильність валютного курсу та

нестабільність цін. Для ефективної боротьби з тіньовою економікою необхідно застосовувати макроекономічні фінансові інструменти, які сприятимуть зниженню рівня тінізації та покращенню економічної стабільності (табл. 3).

Таблиця 3

Макроекономічні фінансові інструменти для зниження рівня загроз з боку тіньової економіки

Інструмент	Опис	Очікувані результати	Приклади реалізації	Вплив на тіньову економіку
1. Реформування податкової системи	Податкова система є одним з ключових інструментів у боротьбі з тіньовою економікою. Спрощення податкових процедур, зниження податкових ставок для малого та середнього бізнесу, введення єдиного податку для малих підприємств.	Збільшення податкових надходжень до бюджету та зниження рівня тіньової економіки.	Єдиний податок для малих підприємств.	Зниження стигматизації для ухилення від сплати податків.
2. Використання сучасних технологій	Сучасні технології можуть значно підвищити ефективність моніторингу та контролю за економічною діяльністю. Впровадження електронних систем подання податкової звітності та використання блокчейн-технологій.	Висока ступінь прозорості та безпеки, зниження можливості маніпуляцій та шахрайства.	Електронні системи подання податкової звітності, блокчейн-технології.	Покращення ефективного контролю за економічною діяльністю.
3. Підвищення прозорості та відкритості роботи державних органів	Прозорість та відкритість у роботі державних органів є критично важливими для підвищення довіри до податкової системи та зниження рівня тіньової економіки. Регулярне оприлюднення інформації про податкові надходження та витрати держави.	Підвищення довіри до податкової системи та своєчасне реагування на проблеми платників податків.	Гарячі лінії, електронні платформи для подання скарг і пропозицій.	Зменшення рівня тіньової економіки через підвищення прозорості.
4. Монетарна політика	Монетарна політика, яку здійснює центральний банк, також може бути ефективним інструментом у боротьбі з тіньовою економікою. Контроль за грошовою масою, регулювання інфляції та підтримка стабільного курсу національної валюти.	Створення стабільних економічних умов, що сприяє зниженню рівня тіньової економіки.	Регулювання облікової ставки та резервних вимог.	Зниження рівня тіньової економіки через стабільні економічні умови.

Продовження табл. 3

Інструмент	Опис	Очікувані результати	Приклади реалізації	Вплив на тіньову економіку
5. Політика стимулювання інвестицій	Стимулювання інвестицій є важливим елементом у боротьбі з тіньовою економікою. Впровадження податкових пільг для інвесторів, зниження адміністративних бар'єрів для бізнесу та забезпечення стабільності правового поля.	Економічне зростання, створення нових робочих місць та збільшення податкових надходжень.	Податкові пільги для інвесторів.	Зниження рівня тіньової економіки через економічне зростання.

Джерело: авторська розробка.

Макроекономічні фінансові інструменти є ефективним засобом протидії зростанню тіньової економіки. Реформування податкової системи, використання сучасних технологій, підвищення прозорості роботи державних органів, здійснення ефективної монетарної політики, стимулювання інвестицій та боротьба з корупцією – це ключові заходи, які можуть значно знизити рівень тіньової економіки та зміцнити національну фінансову систему. Лише спільними зусиллями держави, бізнесу та громадянського суспільства можна досягти значних успіхів у боротьбі з тіньовою економікою та забезпечити стабільний економічний розвиток країни.

Висновки. Було досліджено вплив війни на рівень тіньової економіки в Україні та зроблено висновки, що воєнні дії призвели до перебоїв в економічній діяльності, зростання корупції, руйнування ланцюгів поставок, підвищеного використання готівки та збільшення ризиків і невизначеності для бізнесу. Встановлено, що зазначені фактори суттєво вплинули на тіньову економіку, спричиняючи її зростання до 44% від офіційного ВВП, що підтверджується прогнозами Міжнародного валютного фонду. Було розроблено економетричну модель оцінки впливу тіньової економіки на державну фінансову систему. За даними економетричної моделі, збільшення рівня тіньової економіки на 17% сприяє зниженню виплат державного та гарантованого боргу на 1%. Це вказує на значний негативний вплив тіньової економіки на фінансову стабільність, оскільки зростання тіньової діяльності підриває платоспроможність держави перед кредиторами. Індекс інфляції за показником споживчих цін має значний вплив на виплату державного боргу. Зростання інфляції на 28% може призвести до зниження здатності держави виконувати боргові зобов'язання на 1%, що підкреслює важливість контролю за інфляцією для підтримки фінансової стабільності та платоспроможності країни.

Обґрунтовано, що для ефективної боротьби з тіньовою економікою необхідно застосовувати макроекономічні фінансові інструменти, які сприятимуть зниженню рівня тінізації та покращенню економічної стабільності. Основні заходи включають реформування податкової системи, спрощення податкових процедур, зниження податкових ставок для малого та середнього бізнесу, використання сучасних технологій для моніторингу та контролю економічної діяльності, підвищення прозорості та відкритості роботи державних органів, а також ефективну монетарну політику. Також важливо стимулювати інвестиції шляхом впровадження податкових пільг та зниження адміністративних бар'єрів. Застосування цих інструментів дозволить знизити рівень тіньової економіки, збільшити

податкові надходження до бюджету, зміцнити національну фінансову систему та забезпечити стабільний економічний розвиток країни.

References

Література

1. Bilyak, Yu. (2024). Tinova ekonomika yak faktor zahrozy finansoviy bezpetsi derzhavy [The shadow economy as a factor of threat to the financial security of the state]. *Ekonomika ta suspilstvo = Economy and society*, No. 62. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-25>. [in Ukrainian].
1. Біляк Ю. Тіньова економіка як фактор загрози фінансовій безпеці держави. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-25>.
2. Hrebenyuk, N., Volynets, M. (2023). Borotba z tinovoyu ekonomikoyu zadlya vidnovlennya Ukrayiny [The fight against the shadow economy for the restoration of Ukraine]. *Scientific Collection "InterConf"*, No. 184, P. 44–51. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5050> [in Ukrainian].
2. Гребенюк Н., Волинець М. Боротьба з тіньовою економікою задля відновлення України. *Scientific Collection "InterConf"*. 2023. № 184. С. 44–51. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5050>.
3. Davydenko, N., Zhovnirenko, O., Olifer, I. (2020). Vplyv tinovoi ekonomiky na podatkovu systemu krainy [The influence of the shadow economy on the country's tax system]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii = Entrepreneurship and Innovation*, (13), 94-98. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/13.18>. [in Ukrainian].
3. Давиденко Н., Жовніренко О., Оліфер І. Вплив тіньової економіки на податкову систему країни. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 13. С. 94–98. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/13.18>.
4. Diachenko, O. P. (2018). Naukovo-metodychni zasady vyjavlennia ta otsinky masshtabiv tinovoi ekonomichnoi diialnosti [Scientific and methodological principles of identifying and assessing the scale of shadow economic activity]. *Investysii: praktyka ta dosvid = Investments: practice and experience*, Vol. 8, P. 60–63. [in Ukrainian].
4. Дяченко О. П. Науково-методичні засади виявлення та оцінки масштабів тіньової економічної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 60–63.
5. Ishchuk, M. (2023). Otsinka tinovoyi ekonomiky Ukrayiny: metody ta klyuchovi faktory. Problemy suchasnykh transformatsiy [Assessing Ukraine's Shadow Economy: Methods and Key Drivers]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia = Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*, Vol. 9. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-03-06>. [in Ukrainian].
5. Іщук М. Оцінка тіньової економіки України: методи та ключові фактори. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 9. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-03-06>.
6. Ministry of Finance of Ukraine (2024). Indexes. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/> [in Ukrainian].
6. Індокси. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/>
7. National Bank of Ukraine (2024). Statistics. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> [in Ukrainian].
7. Статистика. *Національний Банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic>.
8. Pererva, P., Romanchyk, T., Tkachov, M., Hryshko, N. (2022). Dvoisty kharakter vplyvu tinovoi
8. Перерва П., Романчик Т., Ткачов М., Гришко Н. Двоїстий характер впливу

- ekonomiky na riven ekonomichnoi bezpeky [Dual nature of the impact of the shadow economy on the level of economic security]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "Kharkivskiy politekhnichnyi instytut". Ekonomichni nauky – Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute". Economic Sciences*, 1, 63–69. [in Ukrainian].
9. Podmazko, O.M. (2023). Makroekonomichna rezultatyvnist protsesu zmenshennia tinovoho sektora ekonomiky Ukrainy [Macroeconomic efficiency of the process of reducing the shadow sector of the Ukrainian economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, No. 12, P. 95–100. [in Ukrainian].
10. Suvorova, S., Kulhanik, O. (2023). Tinova ekonomika v Ukraini: stan ta shlyakhy podolannya [Shadow economy in Ukraine: state and ways to overcome]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka = Digital Economy and Economic Security*, No. 8 (08), P. 168–172. <https://doi.org/10.32782/dees.8-28> [in Ukrainian].
11. Bak, N., Kalyta, T., Tarashchenko, V., Riznyk, D., Artemchuk, M. (2024). The impact of the shadow economy on the reduction of tax revenues to the state budget. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, No. 2 (55), P. 130–143. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.55.2024.4330>.
12. Gasparėnienė, L., Remeikienė, R., Heikkilä, M. (2016). Evaluation of the impact of shadow economy determinants: Ukrainian case. *Intellectual Economics*, No. 10 (2), P. 108–113. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.intele.2017.03.003>.
13. Tiutiunyk, I., Kuznetsova, A., Spankova, J. (2021). Innovative approaches to the assessment of the impact of the shadow economy on social development: an analysis of causation. *Marketing and Management of Innovations*, No. 3, P. 165–174. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2021.3-14>.
14. Yanishin, Y., Dudyak, R., Vovk, O.-V. (2023). Shadow economy in Ukraine and its determinants. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies*, No. 25, P. 22–30. DOI: [10.32718/nvlvet-e10103](https://doi.org/10.32718/nvlvet-e10103).
- тіньової економіки на рівень економічної безпеки. *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут". Економічні науки*. 2022. № 1. С. 63–69.
9. Подмазко О. М. Макроекономічна результативність процесу зменшення тіньового сектора економіки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 12. С. 95–100.
10. Суворова С., Кульганік О. Тіньова економіка в Україні: стан та шляхи подолання. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 8 (08). С. 168–172. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.8-28>.
11. Bak N., Kalyta T., Tarashchenko V., Riznyk D., Artemchuk M. The impact of the shadow economy on the reduction of tax revenues to the state budget. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. № 2 (55). С. 130–143. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.55.2024.4330>.
12. Gasparėnienė L., Remeikienė R., Heikkilä M. Evaluation of the impact of shadow economy determinants: Ukrainian case. *Intellectual Economics*. 2016. № 10 (2). P.108–113. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.intele.2017.03.003>.
13. Tiutiunyk I., Kuznetsova A., Spankova J. Innovative approaches to the assessment of the impact of the shadow economy on social development: an analysis of causation. *Marketing and Management of Innovations*. 2021. No. 3. P. 165–174. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2021.3-14>.
14. Yanishin Y., Dudyak R., Vovk O.-V. Shadow economy in Ukraine and its determinants. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies*. 2023. No. 25. P. 22–30.

15. Yap, W. W., Sarmidi, T., Shaari, A. H., Said, F. F. (2018). Income inequality and shadow economy: a nonparametric and semiparametric analysis. *Journal of Economic Studies*, No. 45 (1), P. 2–13. DOI: <https://doi.org/10.1108/JES-07-2016-0137>.

DOI:10.32718/nvlvet-e10103.

15. Yap W. W., Sarmidi T., Shaari A. H., Said F. F. Income inequality and shadow economy: a nonparametric and semiparametric analysis. *Journal of Economic Studies*. 2018. No. 45 (1). P. 2–13. DOI: <https://doi.org/10.1108/JES-07-2016-0137>.